

Л. Б. Прокоф'єва
Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглядаються елементи педагогічної майстерності майбутніх учителів-філологів, визначаються критерії майстерності вчителя, досліджується системний підхід до розвитку педагогічної майстерності студентів-філологів та шляхи її розвитку, визначаються педагогічні засоби до формування та розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів, аналізується педагогічний тренінг як складова професійного розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів, що має позитивні наслідки та займає значне місце в успішній реалізації професійної кар'єри випускника вищих навчальних закладів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічний тренінг, педагогічна техніка, артистизм учителя, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Модернізація сучасної вищої освіти передбачає пошук нових підходів до підготовки майбутніх фахівців. У сучасних умовах пріоритетним є розвиток творчої особистості, здатної до самовдосконалення. Цьому може сприяти корекція традиційної системи навчально-виховного процесу з урахуванням насамперед інтересів студентів та створення умов навчання, які покликані створити емоційну привабливість тієї діяльності, що виконується ними під час навчання.

Однією з передумов вирішення важливого і складного завдання з підготовки конкурентоздатних фахівців є розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів та формування їхньої готовності до професійного самовдосконалення, саморозвитку, а через нього – продуктивної педагогічної діяльності. Масштабність досліджуваної проблеми вимагає розгляду розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя як багатофакторного, складного процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемою визначення сутності та змісту педагогічної майстерності займалися вітчизняні й зарубіжні дослідники Є. С. Барбіна, В. Й. Гриньов, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, А. І. Кузьмінський, Н. В. Кухарев, А. І. Щербаков.

Структуру педагогічної майстерності досліджували В. А. Кан-Калик, Д. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос: здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка. Критеріями майстерності педагога дослідники визначають доцільність, продуктивність, діалогічність, оптимальність, творчість.

Науково досліджували проблему розвитку професійної компетентності В. М. Бегей, В. І. Бондар, Л. І. Даниленко, Н. Л. Коломінський, Ю. А. Конаржевський, В. І. Маслов.

Актуальними для дослідження є публікації, які пов'язані з аналізом світового досвіду формування педагогічної майстерності викладача – одного з істотних джерел визначення сучасної стратегії вгалузі вищої педагогічної освіти в Україні. Це, зокрема, праці Г. А. Андрєєвої, Г. С. Єгорова, Ю. В. Кищенко, Н. М. Лавриченко, А. В. Парінова, Л. П. Пуховської, Р. М. Роман, Г. Х. Яворської та ін.

Мета статті полягає у вивченні шляхів розвитку педагогічної майстерності студентів-філологів, визначення педагогічних засобів до формування та розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя здійснюється в контексті гуманістичних традицій та науково-педагогічного розуміння майстерності педагога.

«Український педагогічний словник» (С. Гончаренко) дає таке визначення поняття «педагогічна майстерність» – «це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та *педагогічному досвіді*. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси та якості» [6, 251].

У підручнику «Педагогічна майстерність» І. Зязюна знаходимо таке визначення цієї дефініції: «педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексійній основі. До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності й педагогічна техніка» [8, 30].

На основі аналізу педагогічних праць робимо висновок, що педагогічна майстерність – це характеристика педагогічної діяльності, що здійснюється на високому рівні. Головною її ознакою є високий показник розвитку вмінь навчати дітей, безпомилково знаходити і розвивати в них задатки й нахили, формувати позитивні риси характеру. Аналіз теорії педагогічної майстерності, порівняння її з іншими видами творчої діяльності, спорідненої з професією вчителя (наукової, літературної, артистичної), дозволив виокремити найсуттєвіші компоненти у структурі

педагогічної майстерності, якими є конструктивний, проектувальний, організаторський, комунікативний і гностичний.

Аналізуючи педагогічну майстерність, її головною характеристикою визначаємо гуманістичну спрямованість. Беручи до уваги, що спрямованість особистості розглядається як її ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації тощо, гуманістичну спрямованість учителя – розглядаємо як спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Це є виявом професійної ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Важливо також, щоб особистісна установка вчителя, його думки, прагнення, дії співвідносилися з головною метою виховання.

Отже, педагогічна спрямованість особистості кожного вчителя багатоаспектна, її ціннісними орієнтаціями є наступні: на себе – самоутвердження (щоб бачили в мені кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); на засоби педагогічного впливу (програма, заходи, способи їх пред'явлення); на учня (дитячий колектив у актуальних умовах, його адаптація); на мету педагогічної діяльності (допомога школяреві в його розвитку як гуманістична стратегія).

Ще одним вагомим елементом у структурі педагогічної майстерності визначено здібності до педагогічної діяльності. На основі досліджень В. Вернадського, Л. Виготського, Г. Костюка, А. Щербакова, Н. Кузьміної, М. Скаткіна, А. Леонтьєва та ін. можна виокремити такі провідні здібності до педагогічної діяльності: комунікативність; перцептивні здібності; динамізм особистості; емоційну стабільність; оптимістичне прогнозування; креативність.

Наступною складовою педагогічної майстерності є педагогічна техніка як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними й невербальними засобами).

Таким чином, ураховуючи зазначене вище, визначаємо, що критеріями майстерності вчителя є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність (за вибором засобів), творчість (за змістом діяльності).

Наступним елементом педагогічної майстерності є професійна компетентність. У зв'язку з зазначеним вище, Б. Степанишин наголошує, що вчитель-філолог повинен володіти такими знаннями й уміннями:

- знати свій предмет досконало й викладати його захоплююче;
- засобами рідної мови й художнього слова виховувати в учнів загальнолюдські та національні ідеали;
- пов'язувати зміст літературної освіти учнів з сучасним життям;
- здійснювати розвивальне навчання, ранню професіоналізацію, плекати філологічні здібності учнів;
- керувати процесом осмисленого сприйняття літературного твору, стимулювати відчуття краси, позитивних емоцій;
- на основі систематичного проведення самостійної роботи формувати в учнів уміння у сфері гуманітарної освіти;
- усіляко заохочувати учнів до самоосвіти, самовиховання, до максимального духовного збагачення;
- засобами художнього слова розвивати усне й писемне мовлення учнів, культивувати у вихованців прагнення постійно покращувати й збагачувати словник своєї мови, її нормативність, правильну орфоепію та мелодійність;
- формувати національну свідомість;
- у змісті творів, що вивчаються текстуально, акцентувати високі постулати християнської доброчинності [9].

Варто звернути увагу й на таке: учитель-філолог, крім знань із фаху, повинен бути добре обізнаним з інформацією, пов'язаною з іншими науками, а саме: з суспільних наук – формування вмінь мотивувати літературні явища історичним розвитком суспільства, соціальною боротьбою епохи, вести дискусію, аргументувати свою позицію під час диспуту; з наук літературознавчого циклу – аналізувати художній твір, інтерпретувати його, розкривати творчу історію твору, виявляти його місце в історії літератури та інше; з наук лінгвістичного циклу – вміння визначати роль літератури в розвитку мови й мовлення; володіти різними стилями мови, виявляти стилістичну своєрідність художнього тексту, проводити лінгвістичний аналіз тощо; з педагогіки, психології, логіки, естетики та щодо технічних засобів навчання тощо.

У ході експериментального дослідження ми звернули увагу на вивчення системи підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в школі. Так, на першому етапі дослідження результати анкетування студентів 3-го курсу філологічного факультету ОНУ засвідчили, що розуміння сутності поняття «педагогічна майстерність» досить часто ототожнюється студентами лише з професійною компетентністю. Під професійною компетентністю студенти розуміють інтегроване особистісне утворення, яке ґрунтується на теоретичних знаннях, практичних уміннях та навичках, досвіді, які

забезпечують готовність до виконання педагогічної діяльності на високому рівні її самоорганізації. До основних професійних умінь студенти-філологи відносять: 1) уміння ґрунтовно аналізувати й інтерпретувати текст; 2) уміння не тільки передати знання, а й учити співпереживати; 3) здатність викладати літературу як мистецтво слова; 4) здатність розвивати в учнів на основі знань, засобами літератури здатності уявляти, співпереживати, розмірковувати, аналітично мислити, вивчене систематизувати та узагальнювати; 5) уміння дбати про відповідний настрій на уроці; 6) бути еталоном ерудованості у сфері багатьох гуманітарних та інших наук. 7) знання і використання у викладанні літератури основ психології, соціології, краєзнавства, народознавства, майстерним володінням основами виразно-художнього читання, імпровізації, здібностями режисера, актора; 8) знання інших видів мистецтва та використання їх; 9) володіння новими педагогічними та інформаційними технологіями та доцільне використання їх у процесі викладання літератури; 10) високий рівень розвитку мовленнєвих та ораторських здібностей. Інші складові педагогічної майстерності, на їхню думку, мають другорядне значення.

Формування та розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів реалізовувалося нами на другому етапі дослідження – в процесі вивчення курсу «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності» та педагогічній практиці для студентів 4 курсу. Саме такі навчальні дисципліни, розкриваючи сучасні досягнення педагогічної науки, пізнання вітчизняної освітньої спадщини, залучення до першоджерел національної культури, ставлять за мету забезпечити послідовність, цілеспрямованість, творчий характер розвитку педагогічної майстерності.

Важливим засобом розвитку педагогічної майстерності є педагогічний тренінг. Педагогічний тренінг – це система роботи спрямована на вирішення конкретних задач навчально-виховного процесу (надання знань, формування умінь, навиків, якостей, педагогічної майстерності, професіоналізму, розвиток особистості тощо) і має певні принципи, структуру, компоненти та особливості. У процесі практичного опанування курсу «Педагогіка» та «Основи педагогічної майстерності» студенти брали участь у ділових, рольових, евристичних іграх, вирішенні проблемних педагогічних ситуацій, які спрямовано на відтворення педагогічної дійсності. Така робота надає студентам змогу відпрацьовувати різні варіанти поведінки та реакцій у тих чи інших педагогічних ситуаціях.

Так, тренінгові заняття з курсів «Педагогіка» та «Основи педагогічної майстерності» для студентів 3–4 курсів філологічного факультету російського відділення націлені на активну навчально-пізнавальну діяльність, творчий

процес, моделювання та вирішення педагогічних ситуацій. Така тематика семінарських занять – «Емоційна культура вчителя», «Майстерність вчителя у саморегуляції емоційного стану», «Культура педагогічного спілкування», «Невербальна комунікація у педагогічній взаємодії», «Сутність аутотренінгу у професійній педагогічній діяльності вчителя» спрямована на розвиток та удосконалення процесів самопізнання та самопроекування життєвих і професійних стратегій. На початку заняття відбувається привітання студентами один одного, яке проходить кожного разу по-різному із застосуванням творчих елементів. Це може бути презентація у вигляді певного образу – якщо б я був книгою (квіткою, природним явищем, мультиплікаційним чи казковим героєм), то я був би... . Це може бути взаємна презентація учасників з великою кількістю креативних варіантів тощо. Така робота на початку заняття створює позитивну, творчу атмосферу, що забезпечує ефективну роботу протягом усього тренінгу та сприяє розвитку асоціативної пам'яті, метафоричності, здатності перевтілення.

В основній частині роботи педагогічного тренінгу пропонується цілий ряд тренінгових вправ з елементами театральної педагогіки як компонентами педагогічної техніки, в ході яких розвивається педагогічна майстерність. Це творчі проекти, сценічні етюди, рольові ігри, дискусії, мозкові штурми, робота в групах, розігруються різноманітні акторські сценки як вербальні для розвитку творчої уяви, фантазії, образного мислення, так і невербальні для кращого розуміння мови жестів, міміки, емоційних станів, переживань. Моделюються різноманітні педагогічні ситуації, пропонуються варіанти їх вирішення, які допомагають управляти своїм психофізичним апаратом і творчим самопочуттям.

Наприкінці заняття завжди відбувається зворотній зв'язок, усі вправи супроводжуються детальним аналізом, що допомагає усвідомленню мети та завдань педагогічного тренінгу. Після заняття студенти отримують завдання індивідуального тренінгу психотехніки, під час якого відпрацьовують звички, манери, мову, поставу тощо. Така робота забезпечує самореалізацію особистості й розвитку творчих здібностей, виступає важливим засобом для формування та розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

Важливим засобом розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя та прикладом для наслідування є ефективна навчально-виховна робота викладача ВНЗ. Майстерність педагога можна розглядати як найвищий рівень педагогічної діяльності, що проявляється в якості результату, та вияв творчої активності особистості педагога, що характеризує психологічний механізм успішної діяльності. Так,

професорсько-викладацький склад кафедри педагогіки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова з метою підвищення особистісного професійного росту викладачів застосовує такі форми, як обговорення відкритих занять, взаємовідвідування лекцій і семінарів, дискусії, тренінги, «круглі столи», семінари-практикуми, обговорення досягнень психолого-педагогічної теорії та практики, сучасних освітніх технологій, розроблення та обговорення авторських програм, науково-практичні конференції, методологічні семінари.

Висновки. Таким чином, формування та розвиток педагогічної майстерності засобами педагогічного тренінгу, особистим прикладом викладача ВНЗ є важливим фактором, які має свої позитивні наслідки, займає значне місце в успішній реалізації професійної кар'єри випускника вищих навчальних закладів. Системний підхід до розвитку педагогічної майстерності полягає в забезпеченні на різних рівнях таких умов, як створення загального настрою на естетично спрямовану діяльність, виховання потреби до творчості, розвиток естетичного смаку педагога, образно-асоціативного мислення, уяви, емоційної чуйності, формування прагнення до самопізнання, самовиховання та самовдосконалення.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку полягають у розробці нових методів і технологій навчання як засобу формування педагогічної майстерності, розвитку творчої уяви викладачів, виховання прагнень до самоактуалізації у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будянський Д. В. формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Д. В. Будянський. – Київ, 2006. – 20 с.
2. Булатова О. С. Педагогический артистизм : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / О. С. Булатова. – М. : Академия, 2001. – 240 с.
3. Васильченко Л. В. Професійна компетентність керівника школи / Л. В. Васильченко, І. В. Гришина. – Харків : Вид-во «Основа», 2006. – 208 с.
4. Вища освіта в Україні : [навч. посіб.] / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко ; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
5. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури / С. С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 112 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті // Вісник Київської обласної державної адміністрації. – 2002. – № 8. – С. 3–4.
8. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вищ. шк., 2004. – 424 с.
9. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі / Б. Степанишин. – К. : Проза, 1995. – 254 с.
10. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 2. – С. 158–199.

11. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вищ. шк., 2004. – С. 56.

12. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слєпкань. – К. : НПУ, 2000. – 210 с.

РЕЗЮМЕ

Л. Б. Прокофьева. Развитие педагогического мастерства студентов – будущих учителей.

В статье рассматриваются элементы педагогического мастерства будущих учителей-филологов, обозначаются критерии мастерства учителя, исследуется системный подход развития педагогического мастерства студентов-филологов и пути ее развития, определяются педагогические средства для формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей, анализируется педагогический тренинг как составная часть профессионального развития педагогического мастерства будущих учителей, который имеет положительные результаты и занимает особое место в успешной реализации профессиональной карьеры выпускника высших учебных заведений.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогический тренинг, педагогическая техника, артистизм учителя, профессиональная подготовка.

SUMMARY

L. Prokofyeva. Development of pedagogical skills of students – future teachers.

The article deals with the elements of pedagogical skills of future teachers-philologists, the criteria of teaching skills are identified, the systematic approach of development of students-philologists' pedagogical skills pedagogical means of forming and development of future teachers' pedagogical skills are determined in the article and pedagogical training as part of professional development of pedagogical skills of future teachers, which has positive results and is engaged in successful realization of graduates' professional career are analyzed.

Key words: teaching skills, pedagogical training, teaching technique, artistry of teacher, professional training.